

УДК 340.1

Н. М. ОНИЩЕНКО,
доктор юридичних наук

ПРАВОВА АНАЛІТИКА: ВЗАЄМОДІЯ НАУКИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена ролі та значенню такого явища правової дійсності, як правова аналітика; розгляд зосереджений саме щодо юридичної науки, так, наголошується, що цей напрям є більш «впровадженим» сьогодні в юридичну практику. Завдання та можливості правової аналітики в наукову площину розглядаються в контексті взаємовідносин «Людина, громадянське суспільство, держава». Окремий вектор розгляду присвячений детермінуючим факторам сприйняття або несприйняття права, як на рівні пересічних громадян, так і на рівні окремих осередків громадянського суспільства.

Ключові слова: правова аналітика, юридична наука, юридична практика, громадянське суспільство, держава, людина.

Онищенко Н. М. Правовая аналитика: доктринальный контекст

Статья посвящена роли и значению такого явления правовой действительности, как правовая аналитика; рассмотрение сосредоточено именно в юридической науке, так, отмечается, что это направление является более «внедренным» сегодня в юридическую практику. Задачи и возможности правовой аналитики в научную плоскость рассматриваются в контексте взаимоотношений «Человек, гражданское общество, государство». Отдельный вектор рассмотрения посвящен детерминирующим факторам восприятия или невосприятия права, как на уровне рядовых граждан, так и на уровне отдельных ячеек гражданского общества.

Ключевые слова: правовая аналитика, юридическая наука, юридическая практика, гражданское общество, государство, человек.

Onischenko N. M. Legal Analyst: Doctrinal Context

The article is devoted to the role and significance of such a phenomenon of legal validity, as a legal analyst; the consideration is focused on legal science, and it is noted that this trend is more “implemented” today in legal practice. Tasks and possibilities of legal analysis in the scientific plane are considered in the context of the relationship “Man, civil society, the state”. A separate vector of consideration is devoted to the determinants of perception or non-acceptance of law, both at the level of ordinary citizens, and at the level of individual centers of civil society.

Key words: legal analytics, legal science, legal practice, civil society, state, person.

Сучасні процеси змін у всіх сферах життєдіяльності людини відрізняються не тільки реформами, які відбуваються, а й нашим ставленням до них, точніше

сприйняттям або несприйняттям останніх. Безумовно, не є винятком і правові трансформації.

На початку викладу зауважимо, що успіх реформаторської ходи багато в чому залежить і від розуміння тих процесів, що відбуваються, і від особистої участі в них (подолання позиції стороннього спостерігача і бажання перейти до позиції дієвої підтримки «змін на краще»).

На жаль, однією з ознак сьогодення, прикметою способу життя багатьох стає постійна критика, за лаштунки якої інколи важко буває вийти, щоб побачити й відчути позитивні і конструктивні не тільки спроби, а й зміни. В означеному контексті нам би хотілось знову зосередити увагу на вельми необхідному юриспруденції сьогодення явищі – правовій аналітиці. Деякі аспекти цього явища вже були розглянуті¹. Цей напрям є важливим з огляду на можливість «оцінювання задалегідь», використання аналітичних висновків у правовій площині.

У згаданому контексті слід зазначити, що аналітичне спрямування нехай і повільно, але все ж опановує належне їй місце щодо практичної складової в юриспруденції. Достатньо продивитися хоча б деякі останні розробки². На жаль, щодо доктринального «зрізу» права аналітика ще не стала ні необхідним інструментарієм, ні дієвим засобом від вибору теми наукового пошуку до її втілення в життя. Втім, уже очевидно, що права аналітика має як прикладне, так і доктринальне значення. Не є секретом, що теми наукових досліджень загалом доволі часто дублюють одна одну в різних наукових центрах держави або опрацювання яких, що виконуються паралельно, вирізняються невеликими нюансами, що могло б стати предметом обговорення на круглих столах, конференціях, а отже, не зумовлювати витрати відповідних коштів протягом певного періоду (інколи роками). Або запропоновані наукові теми є доволі далекими від життя людини та суспільства. Отже, важливим є обговорення не тільки завершеної наукової теми, а її «старту», розуміння необхідності для людини, суспільства та держави. Зрозуміло, що стартапи в юридичній науці є необхідними як рушії правового розвитку та правового прогресу.

Спробуємо це проаналізувати в конкретній площині. На жаль, на сьогодні стан правового оцінювання в суспільній думці характеризується високим індексом правового нігілізму, правового песимізму, несприйняття права, конфліктом із законом, причому цей перелік можна продовжувати. Такі явища спостерігаються як на рівні пересічного громадянина, так і на рівні певних осередків громадянського суспільства. Тематику останніх конференцій стають проблеми стану «конфлікту із законом» або принаймні, якщо не конфлікту, то незгоди або незгоди з ним (латентні прояви). У такий спосіб право відтворює щодо громадської думки сьогодні: веління держави; інструмент чиновницької сваволі; впровадження настанов (інтересів) певного олігархічного клану.

Деякий ступінь відповідальності за такий стан речей можна покласти і на науковців. Отже, спробуємо проаналізувати саме несприйняття права на рівні окремих осередків громадянського суспільства.

Таким чином, є нагальна потреба відповіді: яким же сьогодні ми хочемо бачити право, чи узгоджуються в цьому контексті інтереси індивіда і громадянського суспільства, і чи завжди ці інтереси збіжні.

По-перше, кілька суттєвих зауважень: несприйняття права можливе як на рівні індивідуальної правової свідомості, так і на рівні певних осередків громадянського суспільства.

На нашу думку, у конфлікті (несприйнятті відповідного регулювання суспільних відносин) може перебувати і громадянське суспільство, представлене певними прошарками, групами, громадськими об'єднаннями. Це й зрозуміло. Так, Г. Гегель вважав, що існування громадянського суспільства можливе тільки в сучасному світі. Отже, таке суспільство – антипод «нецивілізованості», «нерозвинутості», «некультурності» тощо³.

Навряд чи можна заперечувати, що сьогодні швидкими темпами відбувається перерозподіл соціального простору між державою і громадянським суспільством, скоріше це аксіоматичне положення. Саме від балансу такого перерозподілу багато в чому залежить і залежатиме якість нашого життя. Чому науковці не приділяють достатньої уваги вивченню «заздалегідь» правових проблем громадянського суспільства? Не опрацьовують імпульси задля корекції наукових пошуків.

Не викликає сумніву й актуальність проблематики, пов'язаної із громадянським суспільством у контексті взаємовідносин із правовою державою, розглядом і охороною прав і свобод людини, розвитком інститутів громадянського суспільства та ролі людини в цих процесах тощо. Отже, певною прогалиною наукового вивчення є аналіз взаємовідповідності, взаємоузгодженості і взаємодії громадянського суспільства, правової держави та правової доктрини сьогодні.

Враховуючи, що громадянське суспільство здебільшого визначається як сукупність індивідів (саме індивідів) та їх об'єднань з розвиненими політичними, правовими, культурними, економічними зв'язками, що діють формально незалежно від держави, хоча і взаємодіють з нею, слід зазначити, що індивіди повинні впливати на державу задля досягнення загальносуспільного блага. Саме завдяки такій взаємодії формується громадянська солідарність у суспільстві.

Отже, у науковій літературі справедливо зазначається, що значення громадянського суспільства в умовах функціонування демократичного політичного режиму та соціальної, правової держави, полягає, зокрема, у такому: 1) громадянське суспільство утворює відповідне соціальне середовище, в якому формується і розвивається особистість шляхом створення умов для задоволення її основних потреб та інтересів, тобто створюються умови для її широкої самореалізації; 2) громадянське суспільство виступає гарантією захисту інтересів кожної особистості, її природних прав і свобод від надмірного втручання держави в особисте життя; 3) інститути громадянського суспільства формують і репрезентують перед державою громадські інтереси, а також прагнуть забезпечити ефективний діалог з державою щодо захисту цих інтересів або врегулювання можливих конфліктів; 4) за допомогою включення індивіда до структури громадянського суспільства відбувається необхідна для нього реалізація духовних і матеріальних інтересів, інтеграція у соціальне середовище; 5) саме функціонування громадянського суспільства повинно бути дієвим орієнтиром сучасної юридичної науки в контексті забезпечення права на «належне» відповідне і відповідальне урядування.

Громадянське суспільство як суспільство громадян, які є рівними у своїх правах і обов'язках, суспільство, яке номінально не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради досягнення загального блага, є базисом держави. Держава, у свою чергу, захищає демократичні принципи самоврядування всіх недержавних організацій, які безпосередньо формують громадянське суспільство. Для цивілізованого розвитку обох феноменів необхідно створити надійний, ефективний і гармонійний механізм їх взаємодії та взаємозбагачення⁴.

Втім, певною прогалиною сучасного наукового доробку, ще раз це підкреслимо, слід вважати відсутність напрацювань саме взаємоузгодження держави, громадянського суспільства та громадського життя. В такий спосіб хочемо зазначити: формула «якщо закон корисний для більшості, то він корисний для всіх» сьогодні не спрацює. Одні осередки гаряче підтримують певні законодавчі новели, інші їх гаряче заперечують. Проте саме завданням науки, серйозного наукового аналізу є упередження «недопущення» гострих правових прорахунків.

Отже, слід чітко окреслювати орієнтири щодо відповідного балансу громадянського суспільства, держави та громадського життя як дієвої форми утвердження громадянського суспільства.

На громадянське суспільство можуть покладатися і покладаються певні стратегічні завдання, це своєрідний компас, своєрідний орієнтир до майбутніх дій, причому характеризований відповідними формами комунікацій (наприклад, громадські слухання). Є незрозумілим, чому так слабо налагоджені зв'язки наукових правових шкіл з осередками громадянського суспільства.

Є беззаперечним, що серед найбільш пріоритетних тем сучасного правового доробку декілька є, безумовно, домінуючими. Одна з них пов'язана з розвитком громадянського суспільства та правової держави, друга – із захистом прав, свобод та законних інтересів людини, а отже – конструктивом і дієвістю сучасного права, яке враховує прагматику сьогодення, а не тільки теоретичні, хай дуже важливі висновки і напрацювання.

Доволі суттєвим сигналом для науковців мають стати підтвердження того, що правові наробки дійсно сприймаються суспільством тому, що пересічні громадяни вважають: а) право – «фортеця»; б) захисник від сваволі чиновника; в) провідник у простір свободи, безпеки та правосуддя⁵.

Є безсумнівним, що дієвий захист прав і свобод людини неможливий сьогодні:

1) без дієвого втручання громадянського суспільства в усі процеси праводержавотворення;

2) без належного розвитку усіх інститутів сучасної європейської держави;

3) без гармонійної збалансованої дії інститутів громадянського суспільства і правової держави;

4) без виховання соціально активної, з громадянською позицією особистості, здатної до реформаторських змін в умовах розвитку громадянського суспільства.

Не є секретом, що протиріччя в системі координат «державна – суспільство – особа» набули гострого характеру. Завдання сучасної юридичної науки – намагатися проаналізувати запропоновані законопроекти з урахуванням думки громадянського суспільства, передусім тих представників, на яких спрямову-

ватиметься дія нормативного правового акта. Скільки б помилок при цьому вдалося уникнути саме завдяки дієвій співпраці науковців і представників громадянського суспільства. Слід ще раз наголосити: завдяки правовій аналітиці доволі серйозні наукові розробки в площині правової матерії надаватимуть чіткі відповіді на запити часу.

Є зрозумілим, що громадянське суспільство не з'являється на порожньому місці, цьому повинен передувати соціальний і державний розвиток, причому від досконалості і суспільства, і держави в певних просторово-часових вимірах, залежить ступінь досконалості інститутів громадянського суспільства, його більша або, на жаль, менша «зрілість» та розвиненість. Без існування держави (державних органів та інших інститутів державної влади) не існувало би громадянського суспільства (його інститутів) в тому сучасному розумінні, яке надається цьому поняттю сьогодні. Адже громадянське суспільство набирає сили і здатності до розвитку саме у взаємодії (діалозі та партнерстві) чи протистоянні (конфлікті) з державою, що не означає, що інститути громадянського суспільства функціонують за своїми законами, які відрізняються і не залежать від складної національної правової системи⁶.

Ще раз хочемо зауважити: громадянське суспільство нищівно веде боротьбу з тоталітарною, а не з правовою державою. Втім, є ще один особливий зріз взаємовідносин держави і громадянського суспільства, який стосується періодів реформаторських змін. Правова доктрина зокрема і юридична наука взагалі є дієвим інструментарієм, якщо хочете, посередником кореляції дисфункцій суспільного розвитку. Саме на юридичну науку покладається завдання «зменшення тиску» на людину внаслідок непродуманих або не до кінця продуманих реформ.

Не є секретом, що в результаті непродуманих перетворень, практичні процеси несподівано виявляються далекими від запрограмованих теоретичних конструктів⁷. Головною причиною цього стає некоректна інтерпретація реформаторами особливостей взаємовідносин (комунікативних засад) держави та ролі сучасної юридичної науки. В цих умовах важко очікувати на конструктивний полілог держави, суспільства та людини, що породжує явища правового нігілізму та правового песимізму, деформації правової свідомості і моралі. Отже, правова доктрина повинна демонструвати суспільну необхідність, корисність як дієвий інструмент подолання кризових явищ і проявів.

Більше того, слід констатувати, що за роки незалежності в Україні прийнятий величезний масив правових норм. Загалом він є відповідним і міжнародним нормам, і цивілізованим формам, і євростандартам. Але водночас цей масив є не діючим, тобто ефективність права лишається сьогодні здебільшого «паперовою». Тому найбільш пріоритетним завданням і доктрини, і практики, є така трансформація права, за якої воно дійсно стає дієвим регулятором суспільних відносин. При цьому безумовним «мірилом», оцінкою ефективності права, є ефективність захисту прав, свобод і законних інтересів людини.

Свобода, рівність, честь, гідність людини – найкращі «орієнтири» демократичного становища особи в сучасному суспільстві. Юридичні критерії, що свідчать про більшу або меншу «насиченість» цих категорій, їх повноту та розвиток згідно з європейськими стандартами, повинні бути постійно в центрі уваги, «справою» честі науковців та юристів-практиків, запорукою успішно-

го полілогу між громадянським суспільством, державою і людиною. Дієвим чинником, науковим інструментарієм у зазначеному контексті може і повинна слугувати сьогодні правова аналітика.

1. *Функції* правової аналітики: теоретичні виміри, практичні засади. *Visegrad journal on Human Rights*. 2017. № 1/2. С. 116–121. 2. Наприклад: *Копиленко О. Л., Зайчук О. В., Богачова О. В., Оніщенко Н. М. та ін.* Законопроекування: сучасні реалії та тенденції розвитку: монографія. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня рута», 2014. 232 с. та ін. 3. *Матузов Н. И., Малько А. В.* Теория государства и права 4-е изд., испр. и доп. Москва: Издат. дом «Дело» РАНХиГС, 2004. с. 106. 4. *Шемиученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М.* та ін. Концепція удосконалення діалогу громадянського суспільства, особи та держави в контексті забезпечення та захисту прав людини в Україні Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 116 с. 5. *Договір про функціонування Європейського Союзу.* Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору): пер. Г. Друзенка та С. Друзенко, за заг. ред. Г. Друзенка. Київ: К.І.С., 2010. С. 154. 6. *Грудцына Л. Ю.* Государство и гражданское общество: монографія под ред. С. М. Петрова. Москва: ЮРКОМПАНИ, 2010. 464 с. 7. *Сабанадзе Ю. В.* Группы интересов у переходных суспільствах: монографія. Київ: Логос, 2009. 208 с.

Onischenko N. M. Legal Analyst: Doctrinal Context

Modern processes of change in all spheres of human life differ not only in the ongoing reforms, but also in our attitude towards them, rather in the perception or not perception of the latter. Of course, there are no exceptions to legal transformations.

At the beginning of the presentation, we want to note that the success of the reformist movement largely depends on the understanding of those processes that take place and on personal involvement in them (overcoming the position of an outside observer and the desire to move to the position of effective support for “change for the better”).

Unfortunately, one of the signs of the present, a sign of the way of life of many becomes a constant criticism, behind whose backs sometimes it is difficult to come out to see and feel positive and constructive not only attempts but also changes. In this context, we would like to again focus on the urgently needed jurisprudence of today's phenomenon - legal analysis. Some aspects of this phenomenon have already been considered. This direction is extremely necessary given the possibility of “evaluating in advance”, the use of analytical findings in the legal plane.

It should be noted in this context that the analytical direction can be slow and slowly, but still takes its place in relation to the practical component of jurisprudence. Just look at some of the latest developments. Unfortunately, as far as the doctrinal “cut” is concerned, legal analytics has not become either an indispensable tool or an effective means of choosing the topic of scientific research for its realization. However, it is already clear that legal analytics has both applied and doctrinal significance. It is not a secret that the topics of scientific research as a whole often duplicate each other in different scientific centers of the state, or the processing of which is carried out in parallel, differ in small nuances, which could become the subject of discussion at round tables, conferences, and therefore not to pull the costs of the corresponding funds for a certain period (sometimes years). Or the proposed scientific topics are far removed from human life and society. Therefore, the essence of the discussion is not only the completed scientific topic, but its “start”, the understanding of the necessity for a person, society and state. It is clear that startups in legal science are necessary as engines of legal development and legal progress.

Let's try to analyze it in a more concrete plane. Unfortunately, today the state of legal evaluation in public opinion is characterized by a high index of legal nihilism, legal pessimism, non-acceptance of law, conflict with the law, and this list can be continued. Such phenomena are observed both at the level of ordinary citizen and at the level of certain centers of civil society.

Key words: *legal analytics, legal science, legal practice, civil society, state, person.*

УДК 341.6

Є. Б. КУБКО,
доктор юридичних наук

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ: РЕГРЕСНІ ПОЗОВИ, АНАЛОГІЯ ЗАКОМУ ТА АНАЛОГІЯ ПРАВА

У статті розглядаються проблеми використання регресних позовів до посадових осіб державних органів, а також до юридичних осіб, діями яких було завдано шкоду державному бюджету України в результаті виконання рішень Європейського суду з прав людини; аналізуються питання застосування в процесі розгляду таких регресних позовів аналогії закону й аналогії права, розкривається природа рішень ЄСПЛ і особливості регресних позовів у процесі виконання таких рішень.

Ключові слова: *регресний позов, виконання судових рішень, ЄСПЛ, аналогія закону, аналогія права.*

Кубко Е. Б. Исполнение решений ЕСПЧ: регрессные иски, аналогия закона и аналогия права

В статье рассматриваются проблемы использования регрессных исков к должностным лицам государственных органов, а также к юридическим лицам, действиями которых нанесен ущерб государственному бюджету Украины в результате исполнения решений Европейского суда по правам человека; анализируются вопросы применения в процессе рассмотрения таких исков аналогии права и аналогии закона, раскрывается природа решений ЕСПЧ и особенности регрессных исков в процессе исполнения таких решений.

Ключевые слова: *регрессный иск, исполнение судебных решений, аналогия закона, аналогия права.*

Evgen Kubko. The enforcement of judgments of the ECHR: recourse actions, analogy with statutes, and analogy in law

The article analyses the issues arising in connection with recourse actions against officials of governmental authorities and also against legal entities whose acts caused damage to the state budget of Ukraine as a result of the enforcement of judgments made by the European Court of Human Rights; the article also discusses the issues of application of the analogy in law and analogy with statutes during the consideration of such lawsuits, and explores the nature of judgments of the ECHR and specific features of recourse actions filed in connection with the enforcement of such judgments.

Key words: *recourse actions, enforcement of court judgments, analogy with statutes, analogy in law.*